

УДК: 378:159.9:331.108:355.4

**ПРОФЕСІЙНА СТІЙКІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ УКРАЇНСЬКИХ ЗАКЛАДІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ШЛЯХИ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ**

Ташкінова Оксана, кандидатка соціологічних наук, доцентка кафедри соціології та соціальної роботи, Приазовський державний технічний університет

ORCID: orcid.org/0000-0002-6649-845X

E-mail: Tashkinovaks@gmail.com

Пономарьова Людмила, кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української мови та слов'янської філології, Приазовський державний технічний університет

ORCID: orcid.org/0000-0001-9367-5645

E-mail: ludmila.ponomaryova@gmail.com

У статті досліджено вплив російсько-української війни на систему вищої освіти України та викладачів, їхню здатність працювати в умовах стресу й невизначеності. Проаналізовано психоемоційний стан викладачів та виклики освітнього процесу в умовах війни. Особлива увага приділена розвитку професійної стійкості викладачів через програми підвищення кваліфікації, що підтримують педагогічну майстерність і психоемоційну рівновагу. Представлено авторську програму «Стійке викладання в умовах війни», результати якої показали покращення здатності викладачів адаптувати навчання до нових умов, підкреслюючи важливість психоемоційної підтримки під час війни.

Ключові слова: викладачі, стійкість, професійна стійкість, психоемоційна підтримка, війна, заклади вищої освіти, підвищення кваліфікації, травма війни, травма чутливе викладання.

**PROFESSIONAL RESILIENCE OF EDUCATORS IN UKRAINIAN HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS DURING THE WAR: PATHWAYS FOR
SUPPORT AND DEVELOPMENT**

Tashkinova Oksana, PhD, Associate Professor Department of sociology and social work» State Higher Educational Institution «Priazovskyi State Technical University»

ORCID: 0000-0002-6649-845X

E-mail: Tashkinovaks@gmail.com

Ponomaryova Ludmila, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Slavic Philology State Higher Educational Institution «Priazovskyi State Technical University»

ORCID: orcid.org/0000-0001-9367-5645

E-mail: ludmila.ponomaryova@gmail.com

This article explores the profound impact of the Russian-Ukrainian war on Ukraine's higher education system, with a particular focus on educators and their ability to maintain effectiveness in an environment marked by continuous stress and uncertainty. The war has created unprecedented challenges for educators, not only disrupting the traditional educational process but also affecting

their psycho-emotional state. Educators are now required to navigate a complex and rapidly changing landscape where the physical and psychological effects of war are ever-present, making resilience a critical factor for their professional survival and success. The article delves into the psycho-emotional well-being of educators, examining the stresses they face in wartime, including the trauma associated with the conflict, the uncertainty of the future, and the pressure to maintain academic standards under duress.

A significant portion of the article is dedicated to the analysis of how educators can build professional resilience through targeted professional development programs. These programs are designed to support educators by enhancing their teaching skills, maintaining their psycho-emotional equilibrium, and helping them to adapt the educational process to the extreme conditions of war. In particular, the article presents an original professional development program titled «Resilient Teaching During the War: Course Design, Time Management, and Techniques to Improve Psychological Well-being». This program was developed specifically for educators in Ukraine's higher education institutions and was piloted from April to June 2024. The program focuses on equipping educators with practical tools for managing stress, adjusting their teaching methods to wartime realities, and maintaining a sense of stability in the classroom despite the external chaos caused by the war.

The key outcomes of this program reveal that participation in the training sessions significantly improved educators' capacity to adapt the educational process to the rapidly evolving conditions of war. Educators who underwent the training demonstrated an increased ability to handle stress, manage their time effectively, and apply new, innovative teaching strategies that are better suited to the challenges posed by the war. Moreover, the training contributed to an overall improvement in the psycho-emotional well-being of participants, which in turn positively influenced their professional performance and their interactions with students. This underscores the importance of providing educators with psycho-emotional support and resources to cope with the extreme pressures of teaching during a military conflict.

In conclusion, the research emphasizes that professional development programs tailored to the needs of educators in war-torn regions are essential for fostering both professional and personal resilience. Such programs should prioritize not only the development of teaching skills but also offer robust support systems for managing stress and trauma. Furthermore, they should provide educators with innovative pedagogical methods that are flexible enough to be adapted to the changing demands of teaching in a conflict zone. The article argues that investing in the resilience and well-being of educators is not only crucial for maintaining the quality of education during the war but also for ensuring the long-term recovery and stability of Ukraine's higher education system in the post-war period.

Keywords: *Teachers / Educators, Resilience, Professional resilience, Psycho-emotional support, War, Higher education institutions, Professional development / skill enhancement, War trauma, Trauma-sensitive teaching*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Російсько-українська війна створює безпрецедентні виклики для системи вищої освіти України, які суттєво впливають як на студентів, так і на викладачів. Руйнування інфраструктури, вимушене переміщення університетів, постійні обстріли та сигнали тривоги значно ускладнюють навчальний процес і ставлять під загрозу забезпечення його якості та ефективності. Важливим елементом цих викликів є вплив війни на психоемоційний стан учасників освітнього процесу, зокрема викладачів, які виконують ключову роль у забезпеченні неперервності та якості освіти. За даними досліджень, викладачі відзначають значне зростання рівня стресу, депресії та емоційного виснаження через постійні загрози та невизначеність, які викликані [війною](#) [1]. Це, у свою чергу, може негативно впливати на їхню здатність ефективно викладати, адаптуватися до нових умов навчання та підтримувати мотивацію студентів. Студенти також стикаються з емоційними труднощами, що погіршує їхню

здатність зосереджуватися на навчанні, що підкреслює важливість стабільного навчального процесу та підтримки викладачів у цей критичний період [2].

Незважаючи на ці виклики, українські заклади вищої освіти демонструють значну стійкість, розробляючи нові підходи до організації освітнього процесу. До таких заходів належать впровадження гнучких графіків навчання, дистанційних та змішаних форм навчання, а також зміна підходів до викладання дисциплін та запровадження індивідуальних підходів до оцінювання студентів тощо. Однак, для забезпечення успіху цих ініціатив критично важливою є створення відповідних умов для розвитку та вдосконалення педагогічної майстерності викладачів в умовах соціальних потрясінь та невизначеності. Створення відповідних умов та надання підтримки викладачам в процесі розвитку професійної стійкості, витривалості, емоційної та психологічної стійкості є одним з ключових завдань в умовах сучасності. Це дозволить не лише зберегти якість навчання, а й підтримувати мотивацію та емоційну стабільність учасників освітнього процесу в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній науковій літературі особлива увага приділяється впливу війни на систему вищої освіти в Україні. Дослідження зосереджуються на адаптації навчального процесу, інституційних викликах університетів та психоемоційному стані як студентів, так і викладачів. Дослідження А. Осипчук, М. Яковлева та інших (2022) підкреслює важливість трансформації університетів від традиційних освітніх закладів до центрів соціальної підтримки. Університети повинні адаптувати свої функції відповідно до нових умов, виконуючи не лише освітню, але й соціальну місію, підтримуючи як студентів, так і викладачів у складні часи [3]. У статті Y. Lavrysh et al. (2022) розглядається досвід викладання під час війни в Україні, з акцентом на адаптацію освітніх процесів до нових реалій, зокрема використання дистанційного навчання та нових методик, які враховують психологічний стан студентів і викладачів [4]. Стаття «Toward an Understanding of the Russian-Ukrainian War Impact on University Students and Personnel» досліджує вплив російсько-української війни на студентів і працівників університетів. Автори аналізують, як військові дії та пов'язані з ними стресові фактори впливають на психічне здоров'я, емоційний стан і загальний добробут учасників освітнього процесу. [5]. Важливим аспектом стає також впровадження травма-чутливого викладання, яке аналізується у статтях О.Ташкінової, Л. Пономарьової та ін. (2023, 2024), де показано, що ці методи сприяють підтримці навчального процесу та психоемоційного благополуччя студентів [6, 7].

Стаття В. Демченко, І. Семенишиної та Є. Ємельянової (2021) аналізує психологічні аспекти діяльності викладачів у контексті навчання іноземних студентів, підкреслюючи важливість підтримки викладачів у складних умовах [8]. О. Яковенко, аналізуючи нормативно-правове регулювання підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів вищої освіти (ЗВО), підкреслює необхідність застосування компетентнісного підходу в організації цього процесу. Автор акцентує увагу на тому, що правове регулювання у сфері освіти має бути проактивним і враховувати поточні та майбутні потреби освітньої спільноти [9]. Т. Горохівська, О. Гомонюк, Г. Плахотнюк (2021) аналізують необхідність використання інноваційних педагогічних технологій у процесі розвитку професійно-педагогічних компетентностей викладачів в умовах підвищення кваліфікації, а саме: технологія контекстного навчання, технологія проєктного навчання, інформаційно-комунікаційні технології та інші. [10] Водночас, є необхідність адаптації наявних програм підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти до умов воєнного стану, акцентуючи увагу на формування готовності викладачів працювати в нових екстремальних умовах [11].

В умовах сучасних викликів, зумовлених війною, особливої актуальності набуває розробка спеціальних заходів та інструментів, спрямованих на підтримку та покращення психоемоційного стану викладачів. Формування і розвиток професійної стійкості викладачів, їх здатності адаптуватися до складних умов та забезпечувати якісний освітній процес з урахуванням принципів травма-чутливого викладання є критично важливими. Ці стратегії дозволяють не тільки забезпечити безперервність навчання, але й підтримувати високі стандарти освіти, що стає необхідним в умовах кризи. Таким чином, наукові розробки та практичні підходи у цій сфері мають величезний потенціал для подолання викликів, які стоять перед українською системою вищої освіти.

Метою цієї статті є дослідження особливостей підтримки та розвитку професійної стійкості викладачів українських закладів вищої освіти під час війни. Основна увага приділяється розробці навчальних (тренінгових) програм підвищення кваліфікації та педагогічної майстерності, які дозволяють викладачам не лише виконувати свої професійні обов'язки щодо організації та здійснення навчального процесу в екстремальних умовах, але й підтримувати свій психоемоційний стан на належному рівні. Враховуючи постійні загрози та стресові ситуації, що виникають внаслідок військових дій, особливо важливим є знаходження збалансованих рішень для зниження рівня стресу та підвищення загальної ефективності викладацької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Формування та розвиток стійкості є ключовим аспектом у багатьох галузях, включаючи психологію, соціальну роботу, освіту та менеджмент. Це поняття охоплює здатність індивідів, груп або систем ефективно реагувати на труднощі, адаптуватися до змін та функціонувати в умовах стресу, а також відновлюватися після стресових ситуацій та пережитих труднощів [12]. Стійкість викладача (професійна стійкість) в умовах війни може розглядатися як здатність викладача ефективно виконувати свої професійні обов'язки, зберігаючи емоційну та психологічну рівновагу, адаптуючись до викликів, що виникають через військові дії та необхідність здійснення освітнього процесу в умовах війни, вимушеного переміщення, відключення електроенергії та інших викликів, а також підтримувати якість навчального процесу, попри складні та небезпечні умови.

Варто зауважити, що в межах соціально-екологічного підходу, стійкість визначається як «здатність людей не тільки знаходити психологічні, соціальні, культурні та фізичні ресурси, які підтримують їх благополуччя, але й індивідуально та колективно домагатися надання цих ресурсів у культурно значущих формах» [13]. Тобто акцент робиться не лише на особистісній стійкості, а й на тому, як сім'ї, спільноти та уряди забезпечують доступ до ресурсів, необхідних для адаптації до складних умов і як особистість демонструє здатність до знаходження та використання цих ресурсів [13, 14]

Відповідно, якщо говорити про необхідність формування та розвитку професійної стійкості викладачів, які працюють в умовах війни в Україні, важливо створювати умови для надання психологічної підтримки, розвитку емоційної грамотності та навичок управління стресом і негативними психоемоційними станами. Водночас необхідно забезпечити систему соціальної підтримки, яка включає як професійну допомогу, так і підтримку з боку колег і спільнот. Також слід запровадити різноманітні навчальні програми підвищення кваліфікації, які б зосереджувалися на розвитку інноваційних методів викладання та гнучкості в умовах змін, зокрема навчання дистанційним технологіям, адаптації навчальних програм до нових реалій, а також розвитку навичок управління кризовими ситуаціями в освітньому процесі. Навчальні програми, спрямовані на підтримку викладачів в умовах війни та допомогу у формуванні стійкості, мають

забезпечувати комплексний підхід до розвитку як професійних, так і особистісних навичок. Такі програми повинні відповідати поточним викликам і включати методики, які сприятимуть адаптації, психоемоційній підтримці та забезпеченню якості викладання в стресових умовах. Таким чином, навчальні програми для викладачів повинні мати на меті створити середовище, де викладачі не лише адаптуються до кризових ситуацій, але й знаходять підтримку і можуть використати наявні ресурси для особистого та професійного розвитку.

У якості прикладу розглянемо діяльність навчального центру з удосконалення навичок викладання Приазовського державного технічного університету. Центр почав діяти ще під час пандемії у відповідь на необхідність запровадження якісного дистанційного навчання. І особливу актуальність діяльність центру набула за часів війни, в умовах вимушеного переміщення закладу вищої освіти з тимчасово окупованого міста Маріуполя в місто Дніпро. Основними напрямками діяльності центру є оптимізація дистанційного та змішаного навчання, в межах якого центр допомагає викладачам освоїти нові технології та методи викладання, які адаптовані для дистанційного формату. Особлива увага приділяється інтерактивності та залученню студентів до активної участі в освітньому процесі та розробка методологічних підходів, спрямованих на стимулювання творчого мислення серед студентів. Активно використовуються техніки фасилітації та травма чутливого викладання, що допомагає викладачам ефективніше взаємодіяти зі студентами, створюючи сприятливе середовище для обговорення та обміну думками в умовах війни в Україні. В умовах постійного стресу, викликаного війною, значна увага приділяється розробці тренінгових програм, які б допомагали викладачам адаптуватися до труднощів, стресових ситуацій, а також адаптувати освітній процес та викладання до умов війни.

У статті представлені результати впровадження авторської програми підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти *«Стійке викладання в умовах війни: дизайн курсу, планування часу та окремі техніки покращення психологічного стану»*, спрямованої на підтримку психоемоційного стану викладачів в умовах війни, адаптацію освітнього процесу до екстремальних обставин та впровадження принципів травма-чутливого викладання. Програму підвищення кваліфікації було розроблено та реалізовано за підтримки Програми підтримки переміщених викладачів України (VFA / UDS) Американських Рад з міжнародної освіти в межах проєкту розвитку стійкості викладачів у воєнний час. Мета проєкту полягає у створенні безпечного й стресостійкого навчального середовища, що дозволяє викладачам не лише ефективно виконувати свої професійні обов'язки під час війни, але й зберігати психоемоційну рівновагу.

У рамках реалізації проєкту було досліджено інноваційні практики та сучасні підходи до формування дизайну курсів, ефективного планування часу й застосування технік для поліпшення психологічного стану викладачів українських закладів вищої освіти. На основі проведеного дослідження було адаптовано методики та техніки, спрямовані на вдосконалення викладання, управління стресом і забезпечення якості освітнього процесу в екстремальних умовах. Розроблену тренінгову програму *«Стійке викладання в умовах війни: дизайн курсу, планування часу та окремі техніки покращення психологічного стану»* було апробовано серед викладачів українських закладів вищої освіти.

Перший модуль розробленої тренінгової програми зосереджувався на розробці дизайну курсу з врахуванням студентоцентрованого та компетентнісного підходів. Викладачам пропонувалося переосмислити традиційні підходи до навчання та викладання та адаптувати їх до нових реалій, зокрема з урахуванням можливих технічних

обмежень, відключення електроенергії, відсутності інтернету та психоемоційного стану студентів. Під час тренінгу увага приділялася конкретним інструментам, спрямованим на зниження навантаження на викладача без зміни якості та ефективності навчального процесу. Передусім, це стосувалося планування та підготовки до занять.

Другий модуль курсу зосереджувався на впровадженні активних методів навчання в освітній процес. Викладачі вивчали методи використання рольових ігор під час дистанційного навчання. Важливим аспектом цього модуля було навчання організації дебатів, які сприяють розвитку навичок аргументації та критичного аналізу. Використання проблемного навчання, яке орієнтоване на вирішення реальних проблем, також розглядалося як ефективний підхід, що допомагає студентам інтегрувати теоретичні знання з практичними завданнями. Для забезпечення інтерактивності в дистанційному форматі навчання учасники також ознайомилися з онлайн-інструментами, які сприяють активній взаємодії зі студентами. Якщо під час пандемії основна увага була зосереджена на освоєнні різноманітних інструментів і технологій для онлайн-навчання, то зараз акцент змістився на розвиток гнучкості у викладанні, інтеграції нових форм навчання та підтримці стабільності освітнього процесу в умовах обмежених ресурсів і постійних викликів.

Третій модуль був присвячений питанням ефективного оцінювання студентів у контексті дистанційного навчання та наданню конструктивного зворотного зв'язку. Викладачі ознайомилися з різними підходами до формувального та сумативного оцінювання. Одним із ключових аспектів цього модуля було створення прозорих і чітких критеріїв для оцінювання студентських робіт, що є важливим для підтримки довіри та мотивації студентів. Конструктивний зворотний зв'язок розглядався як інструмент, що сприяє не лише покращенню академічних результатів, але й допомагає студентам подолати труднощі в навчанні. Акцент було зроблено на оптимізацію освітнього процесу та зменшення навантаження на викладача, особливо щодо перевірки студентських робіт і надання зворотного зв'язку. Особлива увага приділялася використанню цифрових інструментів для оцінювання, які спрощують процес перевірки та автоматизують певні аспекти оцінювання, що дозволяє викладачам зосередитися на більш стратегічних завданнях, таких як підтримка мотивації студентів і надання індивідуальних рекомендацій для їхнього розвитку.

Останній модуль курсу був присвячений особистісній стійкості викладача та покращенню психоемоційного стану. Метою модуля було не лише відновлення внутрішніх ресурсів, але й розвиток здатності ефективно адаптуватися до нових реалій. Першу частину модуля було зосереджено на визначенні наявних ресурсів у найближчому оточенні, які можуть сприяти зміцненню стійкості викладачів та надати необхідну підтримку та допомогу. Особлива увага приділялася колективній взаємодопомозі, яка допомагає створити стійке та підтримувальне професійне середовище. Друга частина модуля була спрямована на освоєння практичних вправ та технік для зниження рівня стресу та підтримки психоемоційної рівноваги.

Для проведення апробації розробленої програми підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти в умовах війни в Україні, авторами було проведено серію онлайн тренінгів в період з квітня по червень 2024 року. Загалом, у тренінгах за розробленою авторською методикою взяли участь 127 викладачів, серед яких були представники різних академічних позицій: 9 професорів, 92 доценти та 26 старших викладачів. Така різноманітність аудиторії дозволила врахувати специфіку викладання на різних рівнях та забезпечити обмін досвідом між учасниками.

Програма тренінгів охоплювала широкий спектр тем, що дозволило кожному учаснику знайти щось корисне для себе та застосувати отримані знання у своїй викладацькій діяльності. Усі тренінги проводилися в онлайн-форматі за допомогою платформи Zoom, що забезпечило зручний доступ для учасників, незважаючи на їхнє місце знаходження та обмеження, пов'язані з військовими умовами.

Після проведення тренінгів, було проведено анонімне опитування учасників. Результати опитування свідчать про високий рівень задоволеності учасників участю. Ось деякі з анонімних відгуків учасників тренінгу: *«Тренінг надав не лише необхідні знання, але й практичні інструменти, які я вже впровадив у свій викладацький процес»*. *«Найбільше мені допомогло планування часу викладача. Я початківець, і тренінг допоміг мені краще організувати свій час»*. *«Методи швидкого оцінювання здобутків студентів були справжнім відкриттям. Я одразу почала їх використовувати на своїх заняттях»*. Учасники також підкреслювали ефективність нових методів викладання та оцінювання: *«Нові методи оцінки матеріалу та інтерактивні вправи вже допомагають мені в роботі з моїми студентами»*. Крім того, варто зазначити, що під час тренінгу учасники активно долучалися до обговорень, ділилися власними спостереженнями та досвідом, що сприяло створенню атмосфери взаємної підтримки та співпраці. Важливим аспектом участі стало також покращення психоемоційного стану викладачів. Учасники говорили про те, що під час тренінгу отримали *«не тільки практичні рекомендації, але й реальні поради щодо застосування їх у повсякденній роботі»*, що допомогло їм краще справлятися з труднощами під час організації та реалізації освітнього процесу в умовах війни.

Аналіз результатів анонімного опитування учасників тренінгу показав, що загалом захід отримав високу оцінку з боку викладачів. Учасники відзначили як високу якість змісту тренінгу, використаних методик та технік. Більшість висловили вдячність за практичну спрямованість тренінгу, що дозволило одразу застосовувати отримані знання у викладацькій діяльності. Незважаючи на те, що захід проводився в онлайн-форматі, учасники наголошували на створенні атмосфери, яка була максимально наближена до офлайн-середовища та відтворювала принципи спільної роботи в групі. Цей аспект став особливо цінним, враховуючи виклики, пов'язані з організацією тренінгів у дистанційному форматі.

Проте, не обійшлося без труднощів, з якими зіткнулися учасники. Основні виклики були пов'язані з технічними проблемами, такими як нестабільний інтернет-зв'язок та переривання через сигнали повітряної тривоги. Ці фактори ускладнювали участь у тренінгу та іноді призводили до пропуску частини матеріалу. Однак ці труднощі не вплинули на загальну позитивну оцінку заходу, оскільки організатори передбачили можливість перегляду записів модулів, що дало змогу учасникам надолужити пропущену інформацію та повноцінно завершити програму.

Аналіз результатів апробації авторської програми підвищення кваліфікації для викладачів закладів вищої освіти в умовах війни та результатів опитування учасників після тренінгу, дозволяє зробити висновки про те, що розроблена тренінгова програма загалом сприяє покращенню психоемоційного стану викладачів в умовах війни завдяки комплексному підходу до їхньої підготовки та підтримки в умовах постійного стресу і змін.

По-перше, тренінгова програма враховує необхідність адаптації викладачів до нових умов викладання. Перший модуль тренінгу допомагає викладачам переосмислити свої підходи до викладання та адаптувати їх до реалій війни. Важливо, що викладачі отримують знання про структурування курсів так, щоб вони були доступними навіть за

умов технічних обмежень або психоемоційних труднощів студентів. Це дозволяє викладачам залишатися ефективними в роботі незалежно від обставин.

По-друге, емоційна грамотність і управління стресом. Модуль, присвячений психоемоційній підтримці викладачів, включає практики саморефлексії та зниження рівня стресу. Це особливо важливо в умовах війни, коли емоційне та психологічне навантаження значно зростає. Викладачі отримують навички, які допомагають їм зберігати баланс між роботою та особистим життям, що підвищує їхню стійкість.

По-третє, інтерактивні методи викладання. Тренінг навчає використанню активних методів навчання. Це не лише допомагає викладачам підтримувати зацікавленість студентів у навчальному процесі, але й робить навчання більш адаптивним до змін і викликів, зокрема в умовах війни.

По-четверте, оптимізація робочого процесу. Використання цифрових інструментів для дистанційного оцінювання та зворотного зв'язку допомагає зменшити навантаження на викладачів. Це дозволяє ефективніше організовувати робочий процес і приділяти більше уваги підтримці студентів, що в свою чергу підвищує стійкість викладачів у важких умовах.

По-п'яте, колективна підтримка та взаємодопомога. В умовах війни, коли соціальна підтримка особливо важлива, це сприяє емоційному благополуччю та знижує ризик вигорання.

Отже, на підставі аналізу наукової літератури, вторинного аналізу соціологічних досліджень, проведеного опитування викладачів, а також практичного тестування авторської тренінгової програми, було встановлено, що запропонований зміст авторської тренінгової програми відповідає потребам викладачів в умовах сучасності та спрямований на розвиток їхньої професійної компетентності та стійкості в умовах війни та ситуації невизначеності. Результати опитування учасників тренінгів свідчать про ефективність таких програм для формування стійкості викладачів в умовах війни, а також збереження якості викладання в умовах війни.

Зважаючи на позитивні відгуки учасників та їхню зацікавленість у продовженні навчання, стає очевидним, що важливо продовжити розвиток програм підвищення кваліфікації, спрямованих на підтримку психоемоційного стану викладачів та надання конкретних інструментів та порад щодо адаптації викладання до умов війни.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Таким чином, стаття присвячена дослідженню викликів, що постають перед викладачами закладів вищої освіти в Україні в умовах війни, та розробці підходів до формування професійної стійкості в таких екстремальних умовах. Автори проаналізували вплив воєнних дій на психоемоційний стан викладачів і обґрунтували необхідність впровадження спеціалізованих тренінгових програм, спрямованих на підтримку професійної та емоційної стійкості викладачів. Впроваджені тренінгові програми виявилися ефективними, оскільки дозволяють не лише адаптувати методи викладання до умов війни, але й підтримувати належну якість навчального процесу. Автори також запропонували конкретні рекомендації щодо подальшого розвитку стійкості викладачів у кризових ситуаціях, підкресливши важливість як професійної підготовки, так і емоційної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вища освіта в Україні: зміни через війну: комплексне аналітичне дослідження. Аналітичний центр «ОсвітАналітика» Київського університету імені Бориса Грінченка. Київ: ОсвітАналітика, 2023. 52 с. URL: <https://osvitanalityka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Timesof-War.pdf>.
2. Ніколаєв Є., Рій Г., Шемелинець І. У чужих стінах: як долають проблеми переміщені університети. За матеріалами Аналітичного центру «ОсвітАналітика» Київського університету імені Бориса Грінченка. URL: <https://voxukraine.org/u-chuzhyh-stinah-yak-dolayut-problemy-peremishheni-universytety/> (дата звернення: 24 вересня 2024 р.)
3. Осипчук, А., Яковлев, М., Суслов, А., Усачова, В., Шулімов, С. Університети під час війни: від закладу освіти до соціальної місії. Київ: Школа політичної аналітики НаУКМА, 2022. URL: <https://spa.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2023/01/Universytety-pid-chas-viyny-vid-zakladu-osvity-do-sotsialnoi-misii-doslidzhennia-SHPA.pdf>.
4. Lavrysh, Y., Lytovchenko, I., Lukianenko, V., Golub, T. Teaching during the wartime: Experience from Ukraine. *Educational Studies*. 2022. – DOI: <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2098714>.
5. Kurapov, A., Pavlenko, V., Drozdov, A., Bezliudna, V., Reznik, A., Isralowitz, R. Toward an Understanding of the Russian-Ukrainian War Impact on University Students and Personnel. *Journal of Loss and Trauma*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2084838>.
6. Ташкінова, О., Пономарьова, Л., Роговська, О. Проблеми та перспективи запровадження травма-чутливого викладання в закладах вищої освіти України. *Людиознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 2023, 17(49), 61–68, doi: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.17/49.9>
7. Марченко І., Ташкінова О., Пономарьова Л., Роговська О. Організація освітнього процесу в університеті з урахуванням травма-чутливих технологій викладання в умовах воєнного стану : стратегії та практичні аспекти. *Соціальна робота та соціальна освіта*. № 1(12) (2024): DOI: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305361](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305361)
8. Демченко, В., Семенишина, І., Ємельянова, Є. Психологічні особливості діяльності викладача ЗВО в процесі навчання іноземних студентів. *Social Work and Education*. 2021. Т. 8, № 1. С. 90–105. DOI: 10.25128/2520-6230.21.1.7
9. Яковенко О.І. Нормативно-правове регулювання підвищення кваліфікації педагогічних працівників ЗВО: компетентнісний підхід. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 30.Т. 1. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/30-1.36>
10. Горохівська Т., Гомонюк О., Плахотнюк Г. Використання інноваційних педагогічних технологій у процесі розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів в умовах підвищення кваліфікації. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2021. – С. 365-374.
11. Трубавіна І. М., Чередниченко О. Ю. Шляхи формування готовності освітян до роботи в умовах воєнного стану. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи* : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Харків, 8–9 черв. 2023 р.) / редкол.: А. В. Боярська-Хоменко, В. М. Білик, О. М. Друганова та ін. ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди та ін. Харків, 2023. С. 89–95.
12. Herrman, H., Stewart, D. E., Diaz-Granados, N., Berger, E. L., Jackson, B., & Yuen, T. What is Resilience? *The Canadian Journal of Psychiatry*. 2011. Т. 56, № 5. С. 258–265. DOI: <https://doi.org/10.1177/070674371105600504>.
13. Центр дослідження стійкості Університету Далхаузі. URL: <https://resilienceresearch.org/about-resilience/> (дата звернення: 24 вересня 2024 р.)
14. Ungar, M., Ghazinour, M., Richter, J. Annual research review: What is resilience within the social ecology of human development? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2013. Т. 54, № 4. С. 348–366. DOI: 10.1111/jcpp.12025.

REFERENCES

1. Osvitanalytyka Analytical Center. (2023). Vyscha osvita v Ukraini: zminy cherez viinu: kompleksne analitychne doslidzhennia. Kyiv: Osvitanalytyka. URL: <https://osvitanalytyka.kubg.edu.ua/wp-content/uploads/2023/03/HigherEd-in-Timesof-War.pdf>.
2. Nikolaiev, Y., Riy, H., & Shemelynets, I. (2024). U chuzhyh stinah: yak dolaiut problemy peremishcheni universytety. Osvitanalytyka Analytical Center. URL: <https://voxukraine.org/u-chuzhyh-stinah-yak-dolaiut-problemy-peremishheniuniversytety/>.
3. Osyphchuk, A., Yakovliev, M., Suslov, A., Usachova, V., & Shulimov, S. (2022). Universytety pid chas viiny: vid zakladu osvity do sotsialnoi misii. Kyiv: School of Political Analytics at NaUKMA. URL: <https://spa.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2023/01/Universytety-pid-chas-viyny-vid-zakladu-osvity-do-sotsialnoi-misii-doslidzhennia-SHPA.pdf>.
4. Lavrysh, Y., Lytovchenko, I., Lukianenko, V., & Golub, T. (2022). Teaching during the wartime: Experience from Ukraine. *Educational Studies*. URL: <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2098714>.
5. Kurapov, A., Pavlenko, V., Drozdov, A., Bezliudna, V., Reznik, A., & Isralowitz, R. (2022). Toward an understanding of the Russian-Ukrainian war impact on university students and personnel. *Journal of Loss and Trauma*. URL: <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2084838>.
6. Tashkinova, O., Ponomariova, L., & Rohovska, O. (2023). Problemy ta perspektyvy zaprovadzhennia travma-chutlyvoho vykladannia v zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy. *Liudynoznavchi studii. Seriiia «Pedahohika»*, 17(49), 61–68. URL: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.17/49.9>.
7. Marchenko, I., Tashkinova, O., Ponomariova, L., & Rohovska, O. (2024). Orhanizatsiia osvitnoho protsesu v universyteti z urakhuvanniam travma-chutlyvykh tekhnolohii vykladannia v umovakh voiennoho stanu: stratehii ta praktychni aspekty. *Socialna robota ta socialna osvita*, 1(12). URL: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305361](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305361).
8. Demchenko, V., Semenyshyna, I., & Emelianova, E. (2021). Psykholohichni osoblyvosti diialnosti vykladacha ZVO v protsesi navchannia inozemnykh studentiv. *Social Work and Education*, 8(1), 90–105. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.1.7>.
9. Yakovenko, O. I. (2020). Normatyvno-pravove rehuliuвання pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv ZVO: kompetentnisnyi pidkhid. *Innovatsiina Pedahohika*, 30(1). URL: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/30-1.36>.
10. Horokhivska, T., Gomoniuk, O., & Plakhotniuk, H. (2021). Vykorystannia innovatsiinykh pedahohichnykh tekhnolohii u protsesi rozvytku profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti vykladachiv v umovakh pidvyshchennia kvalifikatsii. In *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, pp. 365–374.
11. Trubavina, I. M., & Cherednychenko, O. Y. (2023). Shliakhy formuvannia hotovnosti osvitian do roboty v umovakh voiennoho stanu. In *Osvita doroslykh: svitovi tendentsii, ukrainski realii ta perspektyvy: zb. materialiv II Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kharkiv, (8–9 chervnia 2023 r.)* Kharkiv: H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, pp. 89–95.
12. Herrman, H., Stewart, D. E., Diaz-Granados, N., Berger, E. L., Jackson, B., & Yuen, T. (2011). What is resilience? *The Canadian Journal of Psychiatry*, 56(5), 258–265. URL: <https://doi.org/10.1177/070674371105600504>.
13. Resilience Research Centre. (2024). Center for Resilience Research at Dalhousie University. URL: <https://resilienceresearch.org/about-resilience/>.
14. Ungar, M., Ghazinour, M., & Richter, J. (2013). Annual research review: What is resilience within the social ecology of human development? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(4), 348–366. URL: <https://doi.org/10.1111/jcpp.12025>.